

Nr 58

Utlåtande i anledning av motion om åtgärder för att motverka maktkoncentration hos multinationella företag.

I motionen II:938 av herr *Antonsson m. fl.* hemställes att riksdagen skall hos Kungl. Maj:t begära skyndsamt tillsättande av en parlamentarisk utredning med uppgift att överväga åtgärder som kan förhindra en från samhällets och demokratins synpunkter icke önskvärd maktkoncentration hos multinationella företag i vårt land.

Motionen

De multinationella företagen bidrar, anser motionärerna, till att effektivisera produktionen men ger också upphov till stora och svårbemästrade problem, i synnerhet för små länder. Särskilt kan de göra det svårt för statsmakterna att effektivt genomföra sin politik på olika områden, såsom regionalpolitik, näringspolitik, konjunkturpolitik och arbetsmarknadspolitik. Det svenska samhället måste därför trygga sin integritet mot multinationella företagsmonopol. Lagstiftningen på olika områden måste utformas i detta syfte. De multinationella företagen på den svenska marknaden måste underordnas samhällets regionalpolitiska målsättningar. Maktkoncentrationen inom dessa företag skulle vidare kunna motverkas genom en fördjupad företagsdemokrati. Motionärerna anför slutligen att Sverige borde kunna ta initiativ i syfte att få till stånd internationella överenskommelser som grund för en effektiv kontroll av de multinationella företagen.

Uppgifter i anslutning till motionen

Etableringsrestriktioner

Den svenska lagstiftningen innehåller åtskilliga bestämmelser som begränsar utländska rättssubjekts möjligheter till etablering i Sverige.

Rätten för utlänningar att etablera sig i Sverige regleras främst av en lag 1968 (SFS nr 555) om rätt för utlänning och utländskt företag att idka näring här i riket. Motsvarande regler återfanns tidigare i den s. k. näringsfrihetsförordningen från 1864 och i den s. k. filiallagen från 1955. Beträffande enskild utlänning gäller enligt 1968 års lag att han är likställd med svensk medborgare beträffande rätten att idka näring om han har bosättningsstillstånd. Saknar han bosättningsstillstånd måste han ha särskilt tillstånd för att idka näring, utom såvitt gäller jordbruk, skogsbruk, fiske,

Bihang till riksdagens protokoll 1970. 8 saml. Nr 58

rederirörelse, undervisningsverksamhet och verksamhet som läkare, tandläkare och veterinär. Frågor om näringstillstånd prövas av kommerskollegium. Utländskt företag får driva näring i landet endast efter tillstånd av Kungl. Maj:t. Verksamheten skall då drivas genom ett avdelningskontor med självständig förvaltning, s. k. filial, under ledning av en verkställande direktör. Filialerna skall registreras hos patent- och registreringsverket. Kungl. Maj:t har rätt att medge undantag från föreskrifterna i denna lagstiftning om detta är påkallat med hänsyn till överenskommelse med främmande stat eller till det nordiska ekonomiska samarbetet.

Vid sidan av den här berörda lagstiftningen med generella regler för utlänningars etableringsrätt finns åtskilliga specialregler av betydelse i detta sammanhang. Sålunda gäller enligt aktiebolagslagen och lagen om ekonomiska föreningar förbud för utlänningar att utöva vissa funktioner, såsom att vara styrelseledamot, verkställande och vice verkställande direktör, firmateknare och revisor. I flertalet fall kan dock kommerskollegium ge dispens från dessa förbud. Liknande föreskrifter gäller även beträffande banker, sparbanker och försäkringsbolag. Utländska försäkringsanstalter har dock rätt att bedriva försäkringsrörelse i Sverige enligt i huvudsak samma regler som för svenska försäkringsbolag.

Vissa gentemot utländska rättssubjekt diskriminerande regler gäller beträffande rätten att förvärva fast egendom. Utländska medborgare eller juridiska personer får sålunda enligt den s. k. inskränkningsslagen från år 1916 inte utan tillstånd för varje särskilt fall här i riket förvärva fast egendom, inmuta mineralfyndighet, förvärva eller bearbeta inmutad fyndighet eller idka gruvdrift. Motsvarande förbud gäller även för svenska juridiska personer, hos vilka finns utländska intressen. I detta sammanhang kan nämnas att även för svenska rättssubjekt gäller vissa begränsade restriktioner beträffande möjligheterna att förvärva fast egendom, bl. a. jordbruksfastigheter.

Utländsk företagsetablering i Sverige

Utvecklingen av den utländska företagsetableringen i Sverige under 1900-talet har nyligen undersökts (Harry Johansson, Utländsk företags-etablering i Sverige, Stockholm 1968). Undersökningen avser utländska dotterföretag i Sverige, vilka etableras antingen genom övertagande av svenska företag eller genom bildande av nya företag och i vilka ett utländskt företag dels har finansiella intressen, dels utövar eller kan utöva en väsentlig bestämmanderätt. Studien baseras bl. a. på en enkät år 1962 hos 545 utlands-kontrollerade aktiebolag. Redovisningen avser utländska dotterföretag, varmed avses dels en utländsk filial, dels ett svenskt aktiebolag, i vilken ett utländskt företag äger minst 10 % av aktiekapitalet, dels en grupp svenska aktiebolag, som är verksamma inom samma bransch och som ägs till minst 10 % av samma utländska företag.

Av redovisningen framgår att under perioden 1896—1965 etablerades drygt 1 000 utländska dotterföretag i Sverige, varav omkring hälften tillkom efter år 1955 (tabell 1). Drygt 40 % av företagen kan hänföras till metall- och verkstadsindustrin, nära 20 % till den kemiska och kemisk-tekniska industrin och ca 10 % till textilindustrin. Fem länder, nämligen Danmark Norge, Tyskland, England och Förenta staterna, har tillsammans svarat för 78 % av etableringarna under perioden. Danmark hade under tiden fram till mitten av 1950-talet den största andelen av den utländska etableringen. Därefter har Förenta staterna haft den största andelen.

Tabell 1. Antal etablerade utländska dotterföretag i Sverige 1896—1965

	1896— 1914	1915— 1929	1930— 1944	1945— 1954	1955— 1959	1960— 1962	1963— 1965	Summa
Industri och handel	47	85	95	119	115	138	215	814
varav: metall- och								
verkstadsindustri	16	34	32	44	55	67	95	343
textilindustri	7	5	14	9	8	9	25	77
kemisk och kemisk-								
teknisk industri	6	13	17	27	25	24	43	155
Oljebranschen	3	4	6	2	4	2	—	21
Byggnadsverksamhet	—	3	4	4	4	4	4	23
Kommunikationer	—	2	2	6	2	5	11	28
Övriga branscher	1	22	25	26	11	19	21	125
Summa	51	116	132	157	136	168	251	1 011

Källa: Harry Johansson, Utländsk företagsetablering i Sverige, s. 53.

Undersökningen avser även den utländska företagssektorns omfattning och struktur år 1962. Detta år fanns totalt 468 rörelsedrivande utländska dotterföretag i Sverige. Dessa sysselsatte inom landet nära 62 000 personer, vilket motsvarade knappt 3 % av totala antalet anställda inom hantverk och industri, byggnadsverksamhet, handel och samfärdsel. De nordiska länderna svarade för 38 % av antalet dotterföretag, Förenta staterna för 22 % och EEC-länderna tillsammans för 19 %. Dotterföretagen från Förenta staterna och EEC-länderna hade dock i genomsnitt mer än dubbelt så många anställda som dotterföretagen från de nordiska länderna. Drygt hälften av företagen bedrev endast försäljningsverksamhet. Dessa företag var i regel ganska små och svarade för blott 13—14 % av den totala sysselsättningen i utländska dotterföretag. Vid fördelning av de tillverkande företagen på industrigrenar var metall- och verkstadsindustrin samt den kemiska och kemisk-tekniska industrin de viktigaste. Antalet anställda inom utländska tillverkande dotterföretag utgjorde drygt 41 000 personer, vilket motsvarade 4,4 % av sysselsättningen inom svensk industri. Denna andel av sysselsättningen utgjorde i flertalet industrigrenar 3—5 %. Inom den kemiska industrin uppgick den utländska andelen dock till drygt 13 % och inom den elektrotekniska industrin till drygt 19 %. Sammanfattningsvis kan sägas att den utländska etableringen av tillverkande dotter-

företag var koncentrerad till vad som brukar kallas teknologitunga industri-grenar. Geografiskt var 82 % av de utländska dotterföretagen lokaliserade till de tre storstadsområdena. I Norrland fanns endast fem företag.

Det bokförda värdet av den utländska företagssektorns tillgångar uppgick till ca 5,3 miljarder kr. Detta värde anses dock representera en underskattning av det »verkliga» värdet.

Vissa statistiska uppgifter

Valutaregleringen innefattar krav på tillstånd från riksbanken bl. a. för kapitalöverföringar till och från utlandet som har samband med direkta investeringar. Riksbanken redovisar beträffande denna tillståndsgivning statistik, på vilken tabellerna 2 och 3 grundats.

Tabell 2. Tillstånd till direkta investeringar 1960—1969. Milj. kr.

	Svenska in- vesteringar i utlandet	Utländska in- vesteringar i Sverige
1960	288	134
1961	346	167
1962	455	322
1963	391	757
1964	747	360
1965	538	320
1966	735	654
1967	877	584
1968	673	1 039
1969	1 696	551

Källa: Riksbankens förvaltningsberättelse för år 1969, BaU 1970: 1.

Tabell 3. Tillstånd till direkta investeringar i Sverige från utlandets sida 1966—1969. Verksamhetstyp och nyetableringar. Milj. kr.

	1966		1967		1968		1969	
	Antal	Belopp	Antal	Belopp	Antal	Belopp	Antal	Belopp
<i>Totalt</i>		654		584		1 039		551
försäljningsföretag		428		242		707		221
övriga		226		342		332		330
därav nya under året	149	198	141	69	152	299	197	260
försäljningsföretag	83	143	85	9	92	66	101	71
övriga	66	55	56	60	60	233	96	189
Härav:								
EFTA		189		119		320		87
EEC		131		93		44		152
Nordamerika		333		362		672		301
Övriga		1		10		3		11

Källa: = tabell 2.

Pågående utredningsarbete

Inom Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) har igångsatts utredningsarbete i fråga om de multinationella företagen.

OECD:s industrikommitté kartlägger sålunda bl. a. medlemsländernas information om dessa företag. Vidare har en arbetsgrupp tillsatts för att behandla kartellproblem i sammanhanget.

Utskottet

Näringslivets internationalisering, bl. a. i form av investeringar och etableringar i andra länder än ursprungslandet, har ökat kraftigt under senare år. Denna expansion har inte minst gällt företag med verksamhet i flera olika länder. Dessa företag har i den allmänna debatten kommit att benämnas multinationella företag. Ledande i fråga om utlandsinvesteringar är för närvarande Förenta staterna. Enligt tillgängliga uppgifter ökade det uppskattade värdet av det amerikanska företagskapitalet utomlands från ca 12 miljarder dollar år 1950 till ca 50 miljarder dollar år 1965. Även Sverige har berörts av denna utveckling. Under 1960-talet har de direkta utländska investeringarna i Sverige ökat påtagligt och antalet nyetableringar av utländska dotterbolag stigit kraftigt.

På många håll utomlands har den starka expansionen av de utländska investeringarna och inte minst det betydande amerikanska inslaget häri givit upphov till en livlig diskussion om utlandsinvesteringarnas ekonomiska och politiska roll, varvid både positiva och negativa attityder kommit till uttryck. I vissa länder, såsom Frankrike och Kanada, har man särskilt betonat att utländsk företagsetablering i alltför stor skala kan ha vissa allvarliga negativa konsekvenser. En stor utländsk företagssektor har ansetts kunna inverka hämmande på statsmakternas möjligheter att förverkliga de uppställda målen på olika områden, såsom i fråga om stabiliseringspolitik, arbetsmarknadspolitik och lokaliseringspolitik.

I den nu behandlade motionen ges uttryck åt farhågor av den innebörd som nyss angivits. Motionärerna understryker särskilt risken för en svårkontrollerbar maktkoncentration till de multinationella företagen och för allvarliga negativa effekter i fråga om möjligheterna att förverkliga samhällets ambitioner på regionalpolitikens och arbetsmarknadspolitikens områden.

En av utgångspunkterna för en bedömning av de förhållanden som aktualiseras i motionen är, såsom där också nämns, att de utländska investeringarna i många fall bidrar till att effektivisera produktionen. Genom utländsk företagsetablering tillförs den svenska kapitalmarknaden riskvilligt kapital. Vidare kan det svenska näringslivet få tillgång till administrativt, kommersiellt och tekniskt kunnande, det sistnämnda särskilt som de utländska engagemangen i stor utsträckning är hänförliga till s. k. teknologitunga branscher.

Att vissa positiva effekter sålunda kan uppkomma till följd av utländsk investeringsverksamhet får emellertid inte undanskymma att en okontrollerad expansion på detta område kan ha negativa verkningar i bl. a. sådana

hänseenden som anges i motionen. I detta sammanhang kan emellertid erinras om att enligt svensk lag åtskilliga restriktioner gäller för utländsk etablering i Sverige och i fråga om möjligheterna för utländska medborgare och företag att skaffa sig inflytande i svenska företag. Vidare är de utländska dotterföretagen givetvis i sin verksamhet i Sverige underkastade samma regler som svenska företag.

Den tilltagande utländska investeringsverksamheten återspeglar tendenser till en ökad internationalisering av företagandet. Det är ofrånkomligt att även Sverige påverkas av och dras in i denna utveckling. I anslutning härtill förtjänar nämnas att de svenska investeringarna i utlandet nästan varje år under 1960-talet varit större än de utländska investeringarna i Sverige.

Det är enligt utskottets mening ett självklart krav, att den utländska företagsetableringen i Sverige, särskilt i multinationella företags regi, underordnas de mål som samhället vill uppnå på olika områden. Detta kräver i sin tur att de problem som kan aktualiseras studeras och att erforderliga åtgärder vidtas i tid. Dessa problem är till stor del gemensamma för berörda länder, varför en internationell samverkan på detta område ter sig naturlig. Ett utredningsarbete, som bl. a. syftar till att få fram grundläggande information om de multinationella företagen, har redan igångsatts inom OECD. Även inom industridepartementet ägnas uppmärksamhet åt dessa företag. Det kan vidare erinras om att riksdagen på förslag av bevillningsutskottet (bet. nr 53) hemställt om en utredning av de multinationella företagens beskattningsförhållanden.

Åtskilliga av de här berörda problemen aktualiseras också i det förberedelsearbete som pågår inför kommande överläggningar med den Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC).

Något behov av en särskild utredning enligt motionärernas förslag synes alltså inte föreligga. Utskottet hemställer därför

att riksdagen avslår motionen II: 938.

Stockholm den 3 november 1970

På bankoutskottets vägnar:

NILS STÄHLE

Närvarande:

från första kammaren: herrar Stähle (s), Åke Larsson (s), Åkerlund (m), Rönnberg (s)*, Stadling (s)*, Annerås (fp), Thorsten Larsson (cp)* och Brundin (m);

från andra kammaren: herrar Regnéll (m)*, Bengtsson i Landskrona (s)*, Rask (s), Haglund (s), Löfgren (fp), Stridsman (cp) och Brännström (s).

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservation

av herrar *Annerås* (fp), *Thorsten Larsson* (cp), *Löfgren* (fp) och *Stridsman* (cp), vilka ansett att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

»Näringslivets internationalisering — — — (= utskottet) — — — multinationella företagens beskattningsförhållanden.

Med hänsyn till att de multinationella företagen sålunda ägnas uppmärksamhet i skilda sammanhang och former är det enligt utskottets mening angeläget att de problem i anslutning till dessa företag som motionärerna pekat på och som utskottet ovan diskuterat skyndsamt tas upp till en samlad bedömning. Denna bör komma till stånd genom en parlamentarisk utredning, som även bör få i uppgift att överväga vilka åtgärder som kan vara erforderliga för att man skall kunna komma till rätta med de berörda problemen. Möjligheter till ett gemensamt handlande på det internationella planet bör därvid självfallet tas till vara.

Utskottet hemställer alltså

att riksdagen med bifall till motionen II: 938 hos Kungl. Maj:t hemställer om utredning rörande multinationella företag i enlighet med vad utskottet ovan anförts.»